

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 2. No. 5. 1937.

Kahveye dair bir türk hekiminin şahsî mütalâaları

M. Şerefeddin Yaltkaya

İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Ord. Profesörlerinden

Pek eski tarihlerde süzmüş olduğum arabca edebî kitaplar arasında (شهاب خفاجي) nin (ريحانة الالباب) sını da okumuş ve ilk def'a; (Kanunî Süleyman) ın hekim başısı olan (Mehmet Bedreddini Kosonî [1]) nin adını orada görmüş idim.

Edebî bir uslubda yazılmış olan bu eserde bu zatın adının (Bedreddin) olmasından istifade edilerek bir çok kelime oyunları yapılmış ve hemen hemen söz bununla sonuna erdirilmiş olmakla tıp tarihi noktasından bu eserden bir şey öğrenmek kabil değildir. Yalnız bu zatın (Kanunî Süleyman) zamanında İstanbula geldiğini ve Osmanlı sarayına alınıp burada bu hükümdarın ayaklarındaki (Nikris) i tedavi ettiğini görüyoruz [2].

[1] Elde bulunan türkçe ve hatta bazı arapca kitaplarda bu (Kosonî)=(Kaysunî) şeklinde görülmektedir. Fakat biz bu kelimeyi gerek bahsettiğimiz (ريحانة الالباب) da ve gerek Ragıb paşa kütüphanesindeki 1482 sayılı mecmuadaki yazma (القول الانيس والدرا النيس على منظومة الشيخ الرئيس) de (varak 53) burada yazdığımız gibi (Kosonî) şeklinde görmekteyiz. Bu zatın İstanbula mısırdan gelmiş olmasına bakılırsa kipçak türklerinden olup 742 de (İskenderiye) de öldürülen (Seyfeddin Koson) ın (Mısır) da yaptırmış olduğu Camı' ve Hanikah ve saire gibi müesseselerden birine nisbetle (kosonî) denilmiş olması kuvvetle tahmin olunabilir.

[2] Bu Osmanlı hekim başısının şahsına ve zamanına ait malûmat arayanlar bu kitapta şunu görürler :

Meşhur müverrih (ادريس بتليى) nin oğlu (فضل الله) ; (ابن النيس) in tıbdan (موجز) inin en güzel şerhi olan (غنى) şerhini (Mehmet Bedreddini Kosonî) ye hediye etmiş ve bu hususta kendisine bir mektup ve bir şiir göndermiş idi.

(Kosonî) buna şu şi'iri ile mukabele etmiş idi :

Kâğıda yazılmış olan satırlar yazımıdır ?

Yoksa insanlara müessir olan bir sihir midir ?...

Kelimeleri güzel bir mektup mudur ?..

Yoksa kadehleri parlatan şarap mıdır ?..

- (9) T'ang. sü ; bab. Ce. XX I, 9.
- (10) Edvart Chavannes Documents p. 126.
- (11) Trad par Alber Rémusat ; histoire de la ville de khotan.
- (12) René grousset ; histoire de l'extrême - orient. III 3.
- (13) René grousset ; histoire de l'extrême - orient. p. 4
- (14) René grousset ; histoire de l'extrême - orient. p. 5

Uygur Türklerinde tababet esasları

Dr. A. Süheyl Ünver

Uygur tababeti hakkında bundan 25 sene evvel Von Le coq tarafından Turfanda bulunup 1930 ve 1932 senelerinde Üniversitemizin kıymetli Profesörlerinden R. Rahmeti Arat tarafından okunan metinler(Zur Heilkunde der Uiguren)eserinde neşredilmiştir. Arkeolojik bir tetkikle vücut bulan bu metinlerde tıbbî bir tasnif yapıldığında çok ehemmiyetli kısımlara tesadüf edilmiştir. Uygurlar Türk kabilelerindenidir. Kurdukları büyük devlet 7 inci asırdan XIV üncü asra kadar devam ediyor. Bir zamanlar devletleri Tuna boylarından Koreye kadar büyüyor. Bu esnada yüksek bir medeniyet kuruyorlar, siyasî ve askerî nüfuzları ilerliyor. Mühim bir tababetleri var. Bu vesikalarla bugünkü Türk tababetimizin mazisi ondört asırlık bir eskiliğe malik bulunuyor. Halk tababetinin çok tekemmül etmiş bir nümunesi olan Uygur tababetinin birçok noktalardan kıymetine payan yoktur. Bu bilgiler her tarafa yayılmıştır. Halen Anadolu'da birçok noktalardan benzeyişleri vardır. Uygur tababetinde civar komşulardan ayrı bir sistem vardır. Bu çok mühimdir. Tamamen lâyiktir. İtikatlar ve manevî tedavilere şimdiye kadar okunan metinlerde tesadüf olunmamıştır. İşte bu maddî tedavilerde çok kıymetli buluşları Türk tababetinin mazisine büyük şeref vermektedir.

İlaçların tatbik şekilleri çok şayanı dikkattir. Boğaza kamış boru ile ilaç üflüyorlar. İlaçların istimal ve tatbik zamanları ve tarzları, dahilen verilen ilaçların birtakım gıdaî maddelerle karıştırılması keyfiyetleri pek mühimdir. İspençiyari şekiller ve ihzar tarzları bize Uygurlarda ilaç hazırlanmasının ne kadar esaslı ve ilmi olduğunu gösteriyor. Bugünkü eşkâli ispençiyariye aynen Uygurlarda vardır.

İlaçların tatbik mahalleri hakkındaki bilgileri çok vasidir. İspenciyari aletleri pek zengindir. Verecekleri ilaçların miktarlarına çok dikkat etmişlerdir. Takribi verilmemiştir. Kullandıkları nebati gıda ve maddelerin yekûnu pek çoktur. Pekçok uzvi maddeler kullanmışlar ve opoterapiye ehemmiyet vermişlerdir. Tûrabî ve madenî maddeleri de kullandıklarını görüyoruz. Hindden gelen mühim ilaçlar ve tedavide kullanılan sular calibi dikkattir. Bazı hastalık ıstılahları vardır ki bugün mukabillerini bilmiyoruz. Meselâ Ürmen yaraları, Karkanadus kusmaları gibi. Bu hastalıklar dikkatle tavsif olunmuştur. Bunların bugünkü mukabilleri bulunacak olursa çok büyük ehemmiyet kazanacaklardır. Meselâ Ürmen yaralarının tavsif olunan 6 şekli bugünkü frenginin ikinci devir âfetleriyle büyük müşâbehetler gösteriyor. Hastalıkların husulünde hümmoral tesirleri yazmışlardır.

Tedavi edilen hastalıkları sıralamışlardır. İlaçları olanları ve iyi olmayacakları ayrıca göstermişlerdir. Her hastalık ehemmiyetle telâkki edilmiş ve tedavileri çarelerine baş vurulmuştur. Pekçok hummalı hastalıklar tanıyorlar.

Cüdre hakkındaki fikirleri budur : (Cüdre muhat ve yağ karışmasından olur. Şifası mümkün değil. İçmekten husule gelen sudan olursa gayrı kabili şifadır. Tedavi olunanı da var. Siyah cüdre ârâzı malûmdur. Bu cüdre rih neşreder. Yumuşak ve yaşlık cüdrede olur. Bir nevi cüdre de gayrı kabili şifadır).

Velhasıl alelumum hastalıklar hakkında bilgileri pek çoktur. Dizanteriyi pek iyi tavsif etmişlerdir. Aklî ve asabî hastalıkları iyi biliyorlar. İşretin vücutta yaptığı fenalıkları dikkatle yazmışlardır. 88 türlü hastalığı tedavi etmişlerdir. Bunların arasında deri, göz, diş, kulak, boğaz ve burun, teneffüs cihazı, kalb, cihazı hazmî hastalıkları, müteferrik dahilî hastalıklar, asabi cümle, idrar yolu ve tenasül cihazı, virüslü ve intanî hastalıklar, sıhî öğütler ve bu meyanda bugün mukabillerini bilmediğimiz hastalıklar tedavileri bu meyandadır.

Uygur tababetine ait metinler sırf bunlardan ibaret değildir. Daha okunmamış metinler vardır. Bunlar da okunacak olursa Türk tababetinin 13 asırlık mazisinde daha birçok noktalar meydana çıkacaktır. Bunlarda Uygurların yüksek tababetleri hakkında büyük fikirler veriyor. Bunların kıymetine payan yoktur ve Türk tababeti tarihinde bu metinler eski Mısır tababetinde Papirüsler kadar değerlidir.

Les bases de la médecine chez les Turcs Ouigurs

Dr. A. Süheyl Ünver [1]

Nos connaissances sur la médecine des Ouigours, se basent sur les documents découverts, avant 25 années à Tourfan par von le Coq, déchiffrés en partie par le Professeur R. Rahmeti Arat, et publiés par ce dernier dans son ouvrage «zur Heilkunde der Ouiguren I. et II.» [1] en 1930 et 1932. Le classification et l'étude archéologique de ces documents, nous ont donné des indications précieuses sur les connaissances médicales des Ouigours. Il est intéressant de constater que ce peuple Turc, qui a eu une place politique et militaire très importante dans l'histoire de l'Asie centrale, et qui pendant sa longue domination indépendante ayant duré du VIIe au XIVe siècle est arrivé à être le maître d'un vaste territoire s'étendant, du Danube jusqu'en Corée et a laissé des œuvres dénotant une culture artistique et une civilisation sérieuse, possédait aussi des connaissances médicales bien assises, complètement laïques et objectives, sans aucun rapport avec des croyances occultes, spirituelles ou religieuses. La nosologie, la pharmacologie, ainsi que la thérapeutique chez les Ouigours, se basaient sur des observations et sur des études objectives. Même aujourd'hui, les recherches de R. Rahmeti Arat ont prouvé que l'on trouve dans la médecine populaire d'Anatolie des préceptes qui marquent une ressemblance parfaite avec la vieille Médecine Ouigour.

Les Ouigours possédaient des instruments spéciaux servant à la préparation des médicaments, connaissaient presque toutes les formes pharmaceutiques de la pharmacologie actuelle, se servaient même des tubes en roseau pour les insufflations médicamenteuses dans la gorge, donnaient une attention et une précision particulières à la posologie. Leur matière médicale était très riche, provenait non seulement d'origine végétale et minérale, mais aussi d'origine organique et même endocrinienne. Les médicaments étaient produits et préparés chez eux, une petite partie seule-

[1] Communication faite à la Société d'Histoire de la médecine de Roumanie le 14-2-1936.

[2] Dr. C. R. Rachmati (Z. H. d. U.). Berlin. Verlag der akademie der Wissenschaften in kommission bei Walter de gruyter.

ment importée des Indes. Ils donnaient une attention spéciale au lieu d'application des médicaments et préféraient leur application *loco dolenti*. Ils aimaient à mélanger les médicaments avec les matières alimentaires et se servaient couramment du yogourt comme moyen de traitement.

R. Rahmeti Arat a pu fixer l'équivalent latin d'un grand nombre des médicaments des Ouigours. Pourtant il en reste encore assez qui n'a pu être déchiffré, surtout parmi les noms des maladies. Entre autres, nous ne savons pas du tout, à quoi correspondent les plaies *ürmen* et les vomissements *karkanadus*. Ces deux maladies sont décrites avec des détails minutieux. Les plaies ou éruptions *ürmen*, sont divisés en 6 classes et leur description présente une certaine ressemblance avec les éruptions syphilitiques secondaires.

Des maladies très nombreuses, cutanées, dentaires, oto-rhino-laryngiques, oculaires, respiratoires, cardiaques, digestives, nerveuses, urinaires, génitales et infectieuses ont été classées et décrites, en se basant sur des observations et des expériences personnelles. Les conseils hygiéniques sont souvent cités.

Un grand nombre des maladies fébriles étaient connues. Le pronostic et l'indication thérapeutique, étaient notés. Ils indiquaient ceux qui sont curables parmi les maladies et en ce cas le traitement qu'il faudrait leur appliquer.

A titre d'exemple nous voulons donner les indications qu'ils apportent pour le goître : «Le goître provient du mélange du mucus avec la graisse. Il est incurable. Si le goître provient de l'eau de boisson il est incurable. Il y a des goîtres que l'on peut traiter. Les symptômes du goître noir sont connus . . . se sèche dans la bouche. Ce goître produit des vents (gaz). Le goître peut aussi être mou et humide (mouillé). Il y a une espèce de goître qui est incurable».

Il est à présumer que les documents Ouigours, qui ont autant de valeur que les papyrus égyptiens, non déchiffrés encore, finiront par être expliqués et apporteront encore de nouveaux renseignements intéressants sur la médecine des Ouigours. Mais il est déjà largement établi qu'une médecine turque objective et sérieusement étudiée existait depuis treize siècles.